

TOTS TENIM UNA LLENGUA MATERNA

M'agradaria que cada pàgina d'aquest llibre fos la primera pàgina. Començar pertot arreu. Tot em sembla que és començament.

El meu cognom no és el del pare.
La meva vida no és la de la mare.

Si vaig canviar de vida i de llengua materna va ser perquè la mare no em pogués llegir.

Si vaig canviar de vida i de llengua materna va ser per poder respirar, jo que sempre estava asfixiada. Aquí explico la història d'una dona que va aprendre a respirar en una altra llengua. Que va submergir-se i va tornar a la superfície en uns altres indrets.

Tothom té una llengua materna, fins i tot els qui no han conegut la seva mare. Una llengua que ens és donada com un regal amb el primer alè, una llengua que respirem com l'aire, que ens empassem com l'aigua, una llengua que ens llisca lleugera, fàcil, *nativa*. A mi, aquest mecanisme em grinyolava, aquest aire m'ofegava, aquesta

aigua m'era calç viva. Ben aviat em vaig adonar que no era casa meva.

Tothom té una llengua materna, i alguns en tenen dues o més, apreses des del bressol o en arribar a l'escola: immigrants, expatriats i mestissos, fills de ciutats bilingües, com Barcelona o la meva ciutat adoptiva, Montreal. La meva particularitat és tenir dues llengües maternes, l'una apresada de la manera usual («*like a normal person*», hauria dit la meva germana), l'altra apresada a poc a poc, de joveneta i d'adult a jove. El francès, la meva llengua d'amor, la meva llengua d'escriptura.

«*Who do you think you are?*», preguntava la mare, aclaparada per la duresa de la filla gran. «*You're nobody special.*» Si em defineixo per mi mateixa i no per les relacions amb els altres, responc: em prec per una dona. Em prec per una viatgera, escriptora i traductora. Professora d'universitat. Intèrpret de conferències. Enamorada de les llengües i dels llibres. Abans que res, em prec per una persona que té dues llengües maternes.

Nascuda de pares monolingües anglòfons que havien abandonat l'escola en acabar la primària per anar-se'n a una ciutat del sud d'Ontario, on l'alemany hauria estat la tria natural de la segona llengua, als deu anys vaig entendre que havia d'aprendre el francès, que havia d'*esdevenir* francòfona. El meu amor lingüístic sobtat. Vaig esmerçar-hi mil hores i mil hores més i vaig aconseguir-ho, finalment vaig arribar a algun lloc. Vaig sojornar a París, vaig fer el doctorat a la ciutat de Quebec, a la Universitat Laval, i el 1991 em vaig instal·lar a Montreal, on encara visc, em vaig casar amb un quebequès francòfon amb qui he pujat dues criatures que tenen dues llengües maternes, i jo ensenyo, a més d'escriptura de dones, literatura quebequesa i traducció literària. El francès, que vaig sentir parlar als deu anys, és la llengua de la meva imaginació, del meu alè, la llengua d'on em sorgeix l'escriptura. El meu enllà, el meu aquí, casa meva.

Els estudis superiors i trenta anys de vida professional en francès, una dotzena d'assaigs i quatre llibres de ficció en francès, més de cent llibres traduïts de l'anglès al francès: aquesta és la meva vida. No he escrit mai un sol llibre en anglès —la meva suposada llengua materna— i no he signat cap traducció en aquesta llengua. A part d'un parèntesi d'ensenyament universitari a Toronto, he viscut tota la vida d'adulta al Quebec.

Però la meva vida també és més de trenta anys com a intèrpret, passant constantment d'una llengua a l'altra. Vint-i-sis anys parlant exclusivament en anglès als meus fills i parlant exclusivament en francès al seu pare des del principi. Set llibres traduïts de l'espanyol al francès, sense fer giragonses passant per la meva primera llengua. La dansa de les llengües en tots els sentits.

La meva primera obra va consistir a crear-me jo mateixa com a francòfona. Si hagués de triar una sola llengua (encara que refuso triar, totes tres em són essencials), seria el francès.

És tota aquesta història el que intentaré explicar aquí. Hi haurà sang, dolor, traïcions i vergonya. Hi haurà fricció, per tant ficció, on les llengües s'entrecreuen i llancen guspies. Sobretot hi haurà una celebració, renaixements meditats llargament, un globus vermell que, vertiginós, s'enfila per un cel radicalment nou, la gran, immensa festa de la llengua.

La llengua és un mar on ens banyem. Vaig remar contra corrent.

Vaig remar contra la meva llengua materna, vaig remar contra la veu que tenia quan la parlava, les frases que hauria pronunciat i els pensaments que hauria tingut.

La llengua primera és immersió, un gran bany tebi de sons i sentits. Volia llençar l'aigua del bany, llençar la banyera, llençar fins i tot el bebè que jo havia estat en les meves aigües nadiues, i nedar amb totes les forces cap a unes altres ribes. Aleshores no pensava en *acumulacions*, sinó en refús, en mort, en donar a llum.

Vaig adoptar la llengua francesa tal com diem que adoptem un infant, però per esdevenir una dona i tornar a néixer de nou.

Era la meva identitat, el que m'hi jugava, un salt al buit. Entre la gent normal, el nom i la sang, el lloc i la llengua coincideixen i formen un tot ben trenat que en diem «jo». Vaig tallar aquests lligams. Ho vaig deixar tot enrere. Em vaig desfer i refer.

Vaig canviar de lloc, de llengua, de nom, de tot.

Jo volia, havia de trencar per viure; tenia un martell pneumàtic i una metrallera, res amable, res delicat. Vaig colpejar, vaig disparar. Hauria d'haver previst la travessa però estava disposada a dessagnar-me. Veia els meus com a enemics. Eren ells o jo. Seria jo. Vaig matar els pares tantes vegades que és un miracle que hagin viscut fins als vuitanta anys.

Vaig créixer en una família obrera, en una ciutat grisa, plena de fàbriques, i va ser de ben jove —cap als vuit o nou anys—, abans mateix de la descoberta del francès, que vaig comprendre que em calia fugir per sobreviure. Si no ho hagués aconseguit (la ciutat era aclaparadora, com una gran pedra lligada al coll), m'hauria llançat a la foguera per morir a foc lent, m'hauria negat, però no hi havia aigua, en aquell lloc, tret d'un petit llac artificial on el 1914 van llançar el bust del kàiser Guillem I, de qui parlaré més endavant. Va ser la llengua francesa qui em va salvar la vida.

De ben jove ja tenia sis certeses: estudiaria, me n'aniria, canviaria de llengua, canviaria de nom, escriuria. I viuria a París. Totes es van realitzar, llevat de la darrera.

Mirava al meu voltant i tot ho veia amb una nitidesa nova, amb aquesta claredat definitiva que amara les coses que ja ens hem tret del cap.

Com t'ho fas per deixar-ho tot enrere? Al principi no ho veia gens clar. La gent de classe obrera no ho saben. Els meus pares no disposaven de cap de les claus del món en què jo somiava, en desconeixien fins i tot les portes. I, de tota manera, em guardava els meus projectes per a mi. Un presoner no fa pas un informe per als guardians sobre l'avenç del túnel que excava.

Jo no deia mai *ser bilingüe*, deia *canviar de llengua*. Era un intercanvi, una descongestió, jo deixava l'anglès enrere. Fè-nix de les llengües, moria en anglès per renéixer en francès.

L'aliment i els mots cohabitaven sobre la llengua, sota el paladar: la llengua materna, com els aliments de la mare, pot ser delícia o verí. Vomitaria una llengua per deixar tot el lloc a l'altra. Jo era bona en francès, era la millor, llevat d'un primer concurs en què vaig perdre tots els meus recursos. No podia escollir, aquest era el preu de l'evasió.

La meua vida, com a dona de classe obrera, ja estava escrita. Vaig ser jo qui va decidir tornar-la a escriure.

La genètica és biològica, però igualment social. Jo també

estava programada: per deixar l'escola aviat, casar-me jove, tenir criatures jove i, entremig, treballar en una fàbrica com els meus pares. Una cosina més gran, la Darla, va ser la primera de la nostra família extensa que va acabar l'institut, i jo, cinc anys després, la primera que va entrar a la universitat.

No és gens fàcil *desescriure* tot el que ha estat escrit de fa temps en la teva nissaga. Ni escriure el que no ho ha estat mai. Tremolava, dubtava, franquejava un llindar. Arribaria on els meus no haurien arribat mai, els venjaria, els trairia.

Sabia que arrossegava una càrrega enorme. És més, jo mateixa era aquesta pedra que no aconseguia aixecar, aquesta pedra que, cada vegada, baixava corrents el mateix turó gris.

En esports era una nul·litat, dolenta en ciències, en matemàtiques, en dibuix, només tenia un fil de veu: adeu al somni de ser Patti Smith. Les llengües eren, havien estat la meva única taula de salvació. Però amb una n'hi ha prou.

Si hagués tingut un germà, segur que la mare hauria abocat en ell la seva còlera, la seva ambició frustrada. Però només em tenia a mi, la gran, durant sis anys la seva única criatura.

La mà de la mare m'empenyia i empenyia fins que vaig començar a allunyar-me'n. I aleshores ella es va posar a cridar: «Tu, per qui et prens?». I després, i inclús ara mateix, sento la seva mà a l'esquena. Les seves empremtes són pertot en mi.

Durant molt temps vaig ser incapaç de pronunciar en veu alta el nom de la ciutat d'on provinc si no era per obliga-

ció (davant d'un agent de duanes, per exemple), i em sortia com una injúria que se'm girava en contra, com si m'haguessin apunyalat amb el meu propi ganivet. Durant molt temps, davant qualsevol pregunta sobre els meus orígens («Vens d'Ontario? Aleshores, ets francoontarienca?»), he respost: «És una llarga història», abans de canviar de tema. De fet, era una història molt curta, però em feia vergonya explicar-la.

Ha arribat el moment d'explicar aquesta història que havia amagat com si fos una tara.

La ciutat de la qual no podia ni pronunciar el nom era Kitchener. Abans havia tingut un altre nom, igual que jo. Hi tornaré.

La meva germana va morir jove. Els pares van morir vells.

Ara que soc l'única viva de la meva nissaga, puc començar aquest llibre. No m'arrisco a ferir-los, a molestar-los. El meu desig d'escriure no els va causar pas la mort, però la seva mort va alliberar alguna cosa dins meu. Em va permetre començar, finalment.

I si aquesta història és com un tallant, només jo m'arrisco a deixar-hi una mà.

La meva història és molt canadenc i molt quebequesa. Canadenc pel setge de les dues llengües oficials. Quebequesa abans que res, com la meva terra d'acollida, com el meu amor pel francès.

Els testimonis ja han mort. Les proves estan escampades; d'altra banda, no provarien res.

Ni cronologia ni ordre. Com que gairebé mai no he pres notes, al cap dels anys tot és reconstrucció. Forats en la memòria, forats en la filiació. He fet massa *reset*.

Pateixo per la manca de documents. Pateixo per la manca de records. Llegeixo una entrevista amb una dona que prepara un llibre sobre la relació amb la seva mare i que enumera amb orgull la quantitat d'*original source material* que posseeix: un diari íntim escrit durant tota la vida, carpetes plenes de correspondència, abundants notes preses durant els darrers anys de la vida de la seva mare.

Jo tinc les mans buides, o gairebé. I aleshores em dic que aquestes cartes no diuen la veritat, que aquests diaris íntims (en tinc alguns a la màniga, jo també) no diuen la veritat, que no hi ha *source material* que valgui, amb prou feines si hi ha una font. El ciri mortuori de la meva mare no diu res sobre la meva mare.

La memòria menteix. Les memòries, també. Em remunto als inicis amb les paraules i la lectura que en faig ara. Una vegada més, em torno a inventar.

Diré el que viu en mi, el que perdura de tots aquests anys. El que sobreviu en mi d'aquella noia jove, magra i obstinada, aquest melodrama tanmateix sincer, d'odis i drames i flames d'abans. La veritat és aquí, o no existeix.

Vaig créixer en una sola llengua, l'anglès, però no em resultava natural. Vaig abandonar Kitchener, la meva ciutat monolingüe que abans havia estat bilingüe, per viure en una altra de monolingüe, la ciutat de Quebec. Enrere van quedar família, nom, ciutat i llengua, vaig llençar l'anglès, em vaig arrencar la pell per ser espellada, aterrida, renovellada, omplerta.

Vaig enterrar l'anglès durant molts anys. Els qui em van conèixer aleshores em parlen d'un refús radical, més categòric que en el meu record de dona tranquil·la. Avui visc en una ciutat bilingüe —de fet, per bé que no oficialment— i multilingüe, tinc uns fills bilingües des del primer alè, i una bona part del meu treball reposa sobre el bilingüisme: traducció literària i interpretació.

Avui no puc anomenar la llengua en què penso: ballo entre les tres que posseeixo o que em posseeixen. Per a mi, una bona jornada és una jornada en el decurs de la qual l'anglès, el francès i l'espanyol se m'entrecreuen en les lectures i l'escriptura, els correus electrònics i les converses. Els vaivens, els encreuaments, les obertures.

El meu temperament m'empeny cap endavant, no cap enrere. No soc la dona de Lot, vull avançar, avançar sempre, i alhora ho he anat cremant tot amb deteniment perquè darrere no hi hagués res per veure.

Aquesta història hauria estat diferent si l'hagués escrit fa cinc o deu anys. Només hauria estat la meva: meus eren el dolor, la voluntat, el triomf, el viatge de l'anglès al francès. I aquí batega el cor de la història. Però hi més coses, encara.

Veig amb perspectiva el llarg camí que he recorregut. Però també veig el que no volia veure quan era jove i que ara em sembla inevitable i fins i tot dolç: allò que des del principi estava escrit en mi, damunt la pell i el ventre, en la veu, en els gens, en la història familiar i en la de la meva ciutat d'origen, en la classe social i en l'origen ètnic. Allò que mai no ha canviat malgrat jo mateixa, i en certs casos pel meu bé.

De l'anglès al francès, vet aquí la meva història tal com la resumia abans. «Com vaig esdevenir francòfona» és el títol d'una narració publicada en tombar el mil·lenni, on vaig explicar per primera vegada, en poques pàgines i amagant encara moltes coses, l'esforç i la joia d'aquesta muda. Recordo haver escrit tot el dia, febrosa, encisada. Durant molt temps havia vist la meva vida com la descric en aquesta narració: dual, binària, una història entre, entorn de, per a, contra dues llengües. Després tot es va complicar.

Amb la mort de la Cari, la meva germana petita, el 24 de maig de 2010, la meva vida va oscil·lar. Una llengua perduda, l'espanyol, va tornar.

Després d'una visita a Berlín el juliol del 2016, una darrera llengua, l'alemany, que de fet és la primera, una llengua que se m'escapa gairebé del tot però que em constitueix, va aparèixer a la imatge.

La meva vida, doncs, és la suma de quatre llengües, tres que conec i una altra de la qual ho desconec gairebé tot.

Al cap i a la fi és una llarga història. I ara hi soc al llindar.